

PETR JEMELKA

VÍTĚZSLAV GARDAVSKÝ – POZAPOMENUTÝ BRNĚNSKÝ FILOSOF

Systematické zpracování dějin českého filosofického myšlení patří nepochybně k dlouhodobě úspěšným aktivitám brněnské katedry filosofie. K nejvýraznějším kmenovým autorům této historiografické „brněnské školy“ patří letošní jubilant Jiří Gabriel. Zájem o konkrétní podobu peripetií našeho filosofování je v jeho tvorbě doplňován neméně pozoruhodnými reflexemi náboženské problematiky.

Obě tato témata nás mohou v rámci uvažování o filosofii v kontextech brněnského prostředí nepříliš násilně nasměrovat ke stručnému připomenutí jiného našeho filosofa – Vítězslava Gardavského.¹ I tento autor byl spjat s Brnem, ne však s filosofickou fakultou; jeho dílo patří k originálním součástem naší filosofické tradice, dnes je ovšem poněkud opomíjeno.

Vítězslav Gardavský (24. října 1923 – 7. března 1978) působil na brněnské vojenské akademii a lze jej považovat za reprezentanta marxistické filosofie, který v 60. letech minulého století patřil k protagonistům vnitřního diskursu o dalších možnostech rozvoje této filosofické linie. Mimo to ovšem byl i jednou z vůdčích osobností dobového otevírajícího se dialogu mezi marxismem a křesťanstvím.² Oba tyto úběžníky Gardavského myslitelského úsilí se ovšem následně staly podstatnou příčinou nuceného konce jeho profesionální kariéry – od roku 1970 až do smrti (1978) pracoval V. Gardavský v dělnických povoláních bez možnosti publikovat.

Vítězslav Gardavský se ve své snaze o renesanci marxismu zamýšlel nad nehlubšími motivy intelektuálního úsilí, které mohou vést ke sbližování úhlů pohledu i u nejprve protikladných doktrín: „Ale pak se musíme ptát, o co vlastně jde? O co jde v marxismu, křesťanství, islámu, buddhismu, všem filosofím, teologiím, ideologiím? O co jde vědě a jejímu neúnavnému usilování? O co jde politikům,

¹ Ostatně ve *Slovníku českých filosofů* (Brno: Masarykova univerzita 1998) jsou oba zařazeni téměř v těsném závěsu.

² Nebyl v tomto směru pouze teoretikem, ale k náboženským motivům se vztahuje i jeho dílo dramatické.

třídám, stranám? *O co jde?* O co jde na sklonku dvacátého století? O co ještě po tom všem může jít?³

Odpovědi na tuto otázku již podle Gardavského není ani *moc*, ani *pravda*. Ani *štěstí* není tou pravou formulací motivu snažení v době,⁴ kterou charakterizuje autor jako civilizační krizi, jako „konec dějin“, jako pouhé povrchní přežívání bez vize, tzv. Velké Provizorium.⁵ Štěstí totiž „... je kategorie tak existenciálně závislá, že na ní nelze vybudovat ani solidní etický systém, ani vytouženou říši svobody“.⁶

Oním jedině možným a současně nesmírně obtížným východiskem (i cílem) je znovu pokus o lidskou emancipaci, o to udržet se „... na špičce meče v té zřejmé beznaději života“.⁷

To přivádí V. Gardavského k dobově příznačnému (viz i Sartre) kritickému uvažování o potenciálu marxismu, který se stále ještě nevymanil z interpretačních modů devatenáctého století, a přesto (či právě proto) si podržuje univerzalistickou ambici. Náboženství (křesťanství) pak je na tom obdobně – obě tyto doktríny však současně disponují potenciálem, který dosud nedokázaly samy odhalit.

Pokud jde o marxismus, podle Gardavského je zásadním problémem jeho soudobé podoby právě ona zakotvenost v již nepatřičném úhlu vnímání. Jde o perspektivu takové představy o emancipaci, kterou původní marxismus částečně sdílel se svým protivníkem – buržoazií. Právě tyto tzv. axiomy buržoazie (a to zejména idea moci člověka nad světem) jsou kořenem soudobé civilizační krize.

Marxismus na rozdíl od buržoazní koncepce usiloval o dokončení projektu osvícenství jako lidské emancipace. Ani on se ovšem na této cestě nevyhnul univerzalizmu a mocenským ambicím.

Současnost je přitom podle Gardavského charakterizovatelná především jako krize univerzalizmu. Lidstvo má na sklonku dvacátého století jen pramálo jistot o vlastní budoucnosti a zideologizované systémy přestávají být funkční. Opírají se o zastarávající koncepty příliš naivní či rizikové, ale stále se pokoušejí dávat (marxismus z perspektivy staré více než sto let) návody a vize tvorby zcela nového společenského řádu. Ona mimo realitu stojící ideologická báze je tak nutně konfrontována s realitou zrychlujícího se civilizačního vývoje. Proto by se jakékoliv projektování budoucího nemělo ohlížet vzad k ideálním a beznadějně stárnoucím konceptům, ale potřebuje vycházet z oné reality skutečné civilizační

³ V. Gardavský, *Anděl na hrotu meče. Studie*, Brno 1974, samizdat, s. 151–152.

⁴ V rámci marxistické linie myšlení se právě na otázku vymezení *štěstí* zaměřil jiný náš pozoruhodný autor – Jiří Kánský. Mimo několika časopiseckých textů tu lze připomenout jeho práci *Šťastie a životný štýl*, Bratislava: Smena 1970. Blíže viz Lenka Bohunická, *Problém morálnej zodpovednosti v marxistickej interpretácii Jiřího Kánského (60. roky 20. storočia)*, in V. Gluchman a kol., *Kontexty a podoby morálky nedávnej minulosti. Slovensko v európskom a svetovom kontexte druhej polovice 20. storočia*, Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2007, s. 136–142.

⁵ V. Gardavský, *Anděl na hrotu meče...*, s. 253.

⁶ *Tamtéž*, s. 202.

⁷ *Tamtéž*, s. 253.

vývojové trajektorie: „... nemůžeme dělat nic než tento proces dotáhnout, vyčerpat všechny možnosti, využít všech latentních zdrojů, jež zatím nebyly dotčeny.“⁸ A na adresu ideologické působnosti (viz realita vnitřního diskursu o revizionismu) ještě Gardavský dodává: „Ale snad už nebudeme hodnotu této cesty absolutizovat.“⁹

S onou vnitřní diskusí v rámci marxismu souvisí ostatně i Gardavského promyšlení otázky, která se promítala do hladiny teoretické (od gnoseologie k etice i politologii) i ideologicko-realizační. Jedná se o otázku marxistického pojetí klíčové kategorie – *praxe*. Marxismus sice dokázal překonat ono tradiční rozdvojení poznání a praxe, upadl však svou adorací praxe – práce do opačného extrému (a v něm se víceméně neliší od svých oponentů, kteří také učinili z práce a pracovitosti morální kritérium). V důsledku tohoto zaměření byla vytvořena moderní civilizace – jako systém se zaměřením na masovou produkci předmětů. Výroba (jakkoliv úspěšná v kvantitativním měřítku) je však podle Gardavského protikladem tvorby. A navíc – práce představuje i vyžaduje kontinuitu, tvorba je však i v tomto smyslu svobodná, není svázána s minulým a může tak dát vzniknout nové kvalitě.

Práce však v moderní době vyplnila celý lidský život a nakonec právě ona potlačuje svobodnou tvořivost jako skutečnou lidskou seberealizaci. Synonymem tvořivosti a seberealizace je pro Gardavského hra jako pravý protiklad práce.¹⁰

Odtud směřuje Gardavský k již skutečně „revizionistickým“ formulacím.¹¹ Záchranu lidské budoucnosti totiž nespatřuje v osvobození práce (Marx), ale v návratu od práce (výroby) ke hře (tvořivosti): „Dnes stojíme na prahu vědeckotechnické revoluce. Její věk je současně přelomem ve vzájemném poměru práce a hry.“¹² Svoboda tvorby se nemusí ničím vázat, tvořit nové lze „z ničeho“. A to může být cesta k onomu opravdu novému lidskému světu, jaký tu ještě nikdy nebyl.¹³ Ve hře (ne v maximalizaci pracovního úsilí) může být skryta pravá záchrana civilizace před sebezničením. A právě to je to, *o co jde*. Tehdy – a stejně tak i nyní.

Vítězslav Gardavský nesporně přispěl pozoruhodným a originálním způsobem do dobového diskursu o roli ideologií v civilizačním vývoji. Témata od té doby zřejmě vyžrála do ještě intenzivnější naléhavosti. Gardavského myšlenky však

⁸ V. Gardavský, *Naděje ze skepse*, Praha: Svoboda 1969, s. 49.

⁹ *Tamtéž*.

¹⁰ V tomto smyslu se Gardavského pozice blíží staršímu pojetí Huizingovu (*Homo ludens*). Lze to vyjádřit i tímto pojmovým schématem: hra – kultura (Huizinga) x práce – civilizace (Gardavský).

¹¹ Tak by se marxismus měl stát ideologií všelidskou, ne pouze nástrojem historicky pomíjivého subjektu – proletariátu.

¹² V. Gardavský, *Naděje ze skepse...*, s. 58.

¹³ Včetně např. toho, že se „strana“ dobrovolně vzdá moci – což by byla skutečně historicky unikátní situace, jaká ještě nikdy v dějinách nenastala – „moc jako žádná moc“ (*tamtéž*, s. 65).

jako by stále byly i se svým autorem „na indexu“.¹⁴ I to je jeden z důvodů, proč je užitečné zabývat se dějinami naší filosofie a bránit tak rozšiřování „bílých míst“ v historii naší duchovní kultury.

VÍTĚZSLAV GARDAVSKÝ – FORGOTTEN PHILOSOPHER OF BRNO

This paper presents a short reflection of the life and work of Vítězslav Gardavský, who was one of the most important representatives of the Czech marxistic version of dialogical philosophy in the second Half of the 20th Century.

¹⁴ „Zatímco po roce 1968, v době normalizace, byl Vítězslav Gardavský na veřejnosti označován jako pravičák, revizionista a obhájce církve, v devadesátých letech jej mnozí označují jako levičáka, marxistického filosofa, který navíc učil na vojenské škole. Jeho myšlenky, činy a jejich důsledky, které pak až do své smrti prožíval, tyto lidi zřejmě nezajímají.“ V. Gardavský jr. (ed.), *Kdo byl Vítězslav Gardavský. Sborník k nedožitým 75. narozeninám a 20. výročí úmrtí plukovníka doc. PhDr. Vítězslava Gardavského, CSc.*, Kroměříž 2000 (vlastní náklad), s. 32.